

Karácsony Márton.

Karácsony Márton marosvásárhelyi plebános és maroskerületi főesperes beiktatása.

Marosvásárhelyt okt. hó 8-ikán (vasárnap) tartotta ünnepélyes beiktatását Karácsony Márton, az újonnan kinevezett plebános és maroskerületi főesperes.

Örömnépe volt ez nemcsak a marosvásárhelyi római katolikus hitközségnek, hanem ünnepe volt Marosvásárhely egész közönségének is vallás-különbség nélkül; mert ekkor nyílt alkalma meggyőződni arról, hogy midőn a római katolikus hitközség egy kipróbált, jellemző szilárd és a szó legszorosabb értelmében vett katolikus szellemű papot, jó pásztor és vezetőt nyert Karácsony Mártonban, — addig a társadalom és a többi vallásfelekezetek is az érintkezésben egy humanus, tappintatos férfit kaptak, kinek szemei előtt e szent ige is lebeg: „Szeresd felebarátodat, mint tennenmagadat.“

A valóban lélekemelő ünnepség a következő rendben folyt le.

Délelőtt 10 órakor Biró Béla kolozsvári apát-plebános — mint beiktató — vezetése alatt mintegy harmincz pap kíséretében, harangok zugása közt lépett a zsufolásig megtelt templomba az új plebános. A templom ajtajában rövid beszéddel üdvözölte a beiktató Karácsonyt, erre megzendült az orgona és a „Te Deum laudamus“ éneklése mellett vonult a menet a szentélybe. Most Biró apát előbb beszédet intézett az új plebánoshoz és a kerületi papsághoz, azután felolvastatta a kinevezési okmányt; mire az új plebános elmondotta a hitvallást és letette a hivatalos esküt.

Most következett a tulajdonképeni beiktatási tény: ekkor adta át Biró apát az új plebánosnak a templomkulcsait, a stolát, biretumot és a szent evangéliumos könyvet; végre felszólította a már beiktatott plebánost, hogy mondja el hivei előtt első szent-beszédét.

Erre teljes díszben felvonult a plebános a szószékre. Beszédének első részében kérte a mindenható Isten segítségét nehéz feladatához; a második részben hiveihez szólott; harmadik része a kerületi papsághoz volt intézve, — míg végre a negyedik részben a felavató apát-plebánosnak mondott köszönetet...

A remek beszéd után, mely tanúságot tett plebánosunk erős hitéről, bölcseségéről, benső vallásosságáról és hazaszeretetéről, — bemutatta az Úrnak szent-mise áldozatát. Mise alatt Gál Pál zenetanár vezetése mellett, egy úri társaságból alakult vegyes zenekar szebbnél-szebb énekdarabokat adott elő.

Mise után mennyezett alatt kísérte a papság az ünnepeket lakására, — hol első sorban üdvözölte a plebánost a kerületi papság, azután a marosvásárhelyi róm. katolikus hitközség egyháztanácsa, a városi törvényhatóság Geréb Béla kir. tanácsos polgármester vezetése alatt; a főispán, a kir. tábla elnöke, a kir. törvényszék elnöke, a közös hadsereg és honvédség ezredesei és törzstisztjei, a római kath. gymnasium tanári kara, számos tisztelője vallás-különbség nélkül. Végül megható volt a tanuló ifjúság küldöttsége, mely eljött, hogy háláját, tiszteletét és ragaszkodását fejezze ki a gondos jó volt igazgatónak és üdvözölje az új püspöki biztost...

Az ünnepség befejező része a „Transilvânia“ nagytermében tartott dísz-ebéd volt, melyben részt vettek a vidék jelentékeny tagjai és a város színe-java vallás és rangkülönbség nélkül. Ott volt a kerületi papság, a főispán, a város tisztviselői kara élén a polgármesterrel, a megyei tisztviselők az alispánnal, a királyi táblabírák az elnökkel, a kir. törvényszék és járásbírószág az elnökkel, a Marosvásárhelyt levő összes törzstisztek, a többi vallásfelekezetek papjai a főgondnokkal, a kir. pénzügyigazgatóság és adóhivatal, a gymnasiumok tanárai, az összes kereskedők, — nagyon sok polgár és iparos. . . Háromszáznál is többen foglaltak helyet az asztalok mellett.

Ez az ünnepség örök emlékében marad azoknak, kik abban részt vettek; mert ez a szeretet, az engesztelődés ünnepe volt, hol mindenki szíve mélyéből kiáltotta: „Dicsőség Istennek a magasságban és békesség a földön a jóakarató embereknek.“

Bárány János.

Kisázsia ébredése.

— Egy utazó feljegyzéseiből. —

II.

Kisázsia nyugati partjainak szelid éghajlata bort, mazsolát, fügét, olajgyümölcsöt termel, a melyekből Smyrnának évenként több mint ötven millio franknyi kivitele van. A mélyen bevágott öblök élénk kiskereskedést közvetítenek. Rendes gőzhajójáratok kötik össze Smyrnát Trieszttel, Marseille-el, Hamburggal és Londonnal. Több vasútvonal indul ki innen Kisázsia belsejébe: egy angol vonat dél felé több elágazással; s egy francia északnak és keletnek, a mely Magnesiánál ketté válik: az egyik ága északnak Somma-ig megy, a másik pedig Afion-Karahissarig, a hol találkozik a Kuniába vezető német anatóliai vasútvonallal. Smyrna a fénypontja és büszke-

sége Kisázsianak; a Kisázsia nyugati partjain fennállott ógörög gyarmatok közül az egyetlen, a mely manapság is virágzik.

Szembeszökőek az ellentétek, ha a kilikai déli part-ról a Tauruson át északnak vesszük útunkat. Eme magas hegláncz völgyeinek enyhe a klímája; a hegyek erdővel vannak borítva s a narancs, citrom, bor és olajgyümölcs termelésére alkalmas talajt nyújtanak, a melyet még sokkal jobban ki lehetne használni. A mint azonban átkelünk a széles heglánczon, egyszerre megváltozik az egész kép. Kopár fensíkra jutunk, a mely hasonlít a középázsiai pusztákhoz. Az eső mögötte marad az elpárolgásnak, úgy hogy innen egy folyó sem jut a tengerbe. Nevezetes helyei ennek a száraz és pusztla vidéknek: Konia (a régi Ikonion), déli végpontja az anatóliai vasútnak 1150 meter magasságban, továbbá Kaisarieh (a hajdani Caesarea) és Egerdir.

Tovább északnak a lykoniai pusztla valóságos só sivataggá válik. Mindössze csak néhány sókedvelő növény tenyészik rajta; nyáron igen nagy a forrósága, télen pedig több hónapra át magas hőréteg borítja. A lefolyás nélküli tavak, melyek fel egész Örményországig jelentékeny számmal és nagyságban váltják fel egymást, majdnem kizárólag sótartalmúak. Némelyikben annyi a só, hogy két méter vastagságú réteg is képződik rajta, a melyen lóvakkal minden veszély nélkül át lehet menni.

A hegyek az 5163 meter magasságú Ararátban érik el a tetőpontjukat. Ez a vulkanikus hegy még nincs is teljesen kialudva. Még 1840-ben is kö- és gázkitöréssel pusztította el a lábainál levő helységek egyikét. Lávamezői terméketlenek; az óriási tömbökből álló lávahalmok roppant kiterjedése megragadó vadságnak a jellegével ruhazza fel az egész tájat. Kisértetiesen válik ki a távoli háttérből s a közelünkben levő fekete hegycsúcsok közül ennek az óriásnak a fehér hótetője. Lábaink előtt szétszakadozott mészsziklák emelkednek Bajazet város fölé, melynek amfiteatrum-szerűleg csoportozott házait egy hegy-terrasseről a pasáknak büszke várkastélya uralja.

Kisázsianak a kulturája a legrégebb idők óta a földművelésre volt fektetve s a hajdankorban a fejlődésnek

oly magas fokát érte el, hogy valóságos gabona-tárháznak nevezhették. Leginkább el van terjedve az árpatermelés, melynek a hajdankorban is nagy szerepe volt. A búzának három nemét művelik; az árpa és zab kisebb területen fordul elő s a jelentősége már azért is csekélyebb, mert Keleten a lovakat is jobbára árpával etetik. Kisázsia északi tájain a kukoricza a fő tápszert; majdnem teljesen kiszorította a búzát, mert nagyobb a termelése s kevesebb gondot igényel. Egészben véve azonban manapság a földművelés erősen hanyatlóban van; nem is fordítanak a kukoriczán kívül semmi egyébre kellő fáradságot.

Pedig a talaj oly csodálatosan termékeny, hogy jobb gazdálkodás mellett sokkal többet produkálhatna. Angorában (az anatóliai vasút északi ágának végállomása) a buza trágyázás nélkül tízennégyszeres. Simasban (keletre Angorától) huszszoros termést is ad, úgy szintén a Menderesvölgyben, a félsziget egyik leggazdagabb tenyészetű pontján is. Bö aratások fordulnak elő a meleg parti síkokon, névszerint Tarsus, Adana és Adalia körül. A bakirtsai völgyből, a hol a hajdankori Pergamon feküdt, évenként nyolczszázezer kilogramm búzát visznek ki. Elenyésző csekélység azonban mindez azokhoz a gabnamennyiségekhez képest, melyeket Kisázsiából a hajdankorban Olasz- és Görögországokba szállítottak. Most azonban nagy kiterjedésű termőföldek hevernek parlagon, és pedig nem a talaj kimerülése, hanem rossz gazdálkodása következtében a törököknek, a kik a középkor századai óta hatalmukban tartják ezt a földet. Régebben óriási gyümölcsfa-ültetmények is léteztek itt, a melyek új életrekeltése nem is lenne nehéz dolog. Különösen két hasznos növényt, a szőlőt és az olajfát, nagy arányokban termelték itt a hajdankorban. Az olaj-kultúra főleg Sinope és Samsun környékén volt elterjedve; Strabo azonban említést tesz a belső vidékeken is tíz kilométernyi oly területekről, a melyek mintha egy nagy olajfaligetet alkottak volna. Most csak az északi és nyugati partvidékeken tenyésztik az olajfákat, a melyek termése azonban a belső szükséglet fedezésére sem elégséges. Ujabb időben kísér-

letet tettek a selyemtenyésztéssel is s örvendetes látni, mily gyorsan tanulta bele magát a nép ebbe a kulturába.

A legnagyobb átalakulást gazdasági téren a vasút idézte elő. A világtól teljesen elszakadt belső vidékek lakóit új és javított művelési módszerekkel ismertette meg, gépeket és egyéb műszereket vitt közéjük, terményeik számára sokkal jövedelmezőbb piacot biztosított s lehetőséget nyújtott arra is, hogy a hatóságok jobban beletekintheszenek ama területek viszonyaiba, a melyek a stambuli pasák és effendik előtt jóformán egészen ismeretlenek voltak.

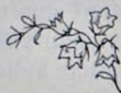
Érdekesen írja le ezeket a dolgokat egyik munkájában (Anatolische Ausflüge) Goltz pasa, a ki hosszabb ideig török szolgálatban állott. Még Arganthonioszt, a Konstantinopoly mellett fekvő keskeny földnyelv hátsó részét is veszélyes rablófészeknek tartja a török főváros lakósága. Goltz sűrű erdőt talált ott, a melyen átvezető utakat még a bennszülöttek sem ismerték; rablóknak azonban hire-pora sem volt, hanem igen is működésben volt még egy antik vízvezeték, a melynek senki se vette hasznát. Goltz is nagy súlyt fektet a vasút előnyeire, a melyek szerinte néhány év alatt teljesen át fogják alakítani a viszonyokat. Tíz évvel ezelőtt, a mikor a vasút még épülőben volt, bejárta a Márványtenger melletti Ismidtől Angoráig nyúló vonalokat s legközelebb viszont látta ezt az egész vidéket.

„A hol, úgymond, a mi kis karavánunk akkor teljesen műveletlen rónaságon vágatott, most fel van szántva a föld s ültetvények állják útunkat. Új falvak keletkeztek, néhol már alig van elégséges területük a gyarmatosoknak. A városkákban újonnan épített negyedeket alkottak a távoli tartományokból ide költözött muhadzsirok (menekültek). Új szerszámokat s némi kis tőkét is hoztak magukkal. A nyugati kulturához közelebb levőknek érzik magukat s szívesen érintkeznek az átutazó idegenekkel. Már-már teljesen kiszorul a durva fa-eke; mélyebben szántják a földet, mely az eddigi termés kétszeresével jutalmazza a munkájukat. S ha a fensikok s a rónák az ország belsőjében még mindig aránylag kihalt vidékek benyomását

teszik a nyugatról jövő utasra, annak oka az, hogy a lakosság a városokban és falvakban vonja meg magát. A közbiztonsági viszonyok javulásával bizonyára kisebb tanulmányok és majorok is fognak keletkezni. A vasút építésével ebben az irányban is megtörtént a legfontosabb lépés. Azon a vonalon, melyet Kisázsia belsejében fekvő tájakon keresztül vont, a rend és nyugalom fogja bevonulását tartani.

Mindinkább eltűnedeznek a vasút mentén azok a mély fekvésű mocsaras erdőterületek is, melyek valóságos fészkei voltak a lázbetegségeknek. Nagy vidékek lesznek ezáltal egészségesebbekké s termőképessé. Felette kívánatos volna azonban, hogy a magasabb hegyi régiók erdőpusztításának véget vessenek. Lenn a völgyfenékeken, az erdők helyén máris jól jövedelmező kukoricza-földek láthatók. Ezeknek a megművelése nemcsak a lakosság jólétét, de a közbiztonságot is emeli. A hegyek nyugtalan vérű lakossága lassanként elszokik a rablástól s megtanulja a békés munka keresetforrásainak a megbecsülését. Kisázsia vidékei vasút segítségével új életre ébrednek, a mely több évezredes multjuknak nem fog szégyenére válni.

Dr. Molnár Antal.

Örményország nyomorgattatása.

— Betejező közlemény. —

III.

Szabad-e pálczát törni egy egész néptörzs fölött, melylyel oly kegyetlenül bántak s melyet ravaszul elnyomtak, ha egyes tagjai néha-néha a támaszt elvesztve, kétségbeesett intézkedésekre ragadtatják magukat?

A nőkkel kimondhatatlan módon bántak, kiket előbb megszegyenitettek, azután részint kevés pénzért eladták, részint iszonyú halállal kivégezték. Sok száz közülök maga kereste a halált, mint utolsó menedéket. A gyermekeket sokszor, hogy a kegyetlenség tetőpontra jusson, szülőik szemeláttára gyilkolták meg; némelyeket szuronyokkal döftek át, másokat széttapostak vagy széthasítottak. Közben parancsot adtak ki, hogy a hét éven felüli fiúkat öljék meg; de a kisdedeket megkimélték, hogy az izlamra térítsék. A lausanne-i ifjúság keresztény egyesülete, konstantinápolyi postabélyeggel, következő tartalmú levelet kapott:

„Törökország, 1886. május 14.

Krisztusban kedves testvérek!

Keresztény egyeletünk sok tagja esett el a török katonák játágánja által, mások a börtönök mélyén sohajtanak jelenleg. A szultán megesküdött, hogy fajunkat kiirtja, és ez neki sikerülni fog. De a muzulmanok még ennél is többet tesznek: elszakítják áldozataiktól a kisdedeket, hogy őket Mohamed hitére térítsék. Oh! ez a gondolat minden egyébnél rettentőbb! Szívünk vérzik és szemeink könnybe lábadnak.

Nem sajnáljuk saját életünket, de azt nem akarjuk, hogy gyermekeink lelkei pokolra jussanak. Imádkozzatok értünk! Oh! kérjétek Istent gyermekeink lelki üdvéért!”

E levelen név aláírás nem volt, sem város megnevezése; az írónak méltán félnie kellett a censura által való fölfedeztetéstől, melynek szigora nagyon megnehezíté azoknak levelezését, kiket a kormány gyanúba vett.

Az árvák egész serege bolyong a hegyek között. A mennyiben lehetséges, a Keleten lévő európai árvaházakba helyezik el ezeket. Itten egy ilyen árva tartása évente 150 márkába kerül.

A „Deutsche Hülfsbund für Armenien“ (Német segélyegyesület Örményország részére) Van-ból, a hol számos ilyen árva ápoltatott, nem régen levelet kapott, melyből egyetmást itt közlünk.

Az egykor virágzó, de most pusztá város között levő szomorú ellentét ecsetelése után így folytatja:

Fáj a szívem, ha éjjel és nappal körutat téve, a betegetek és lábbadozókat látom, kiknek száma sokkal nagyobb az egészségesekénél. . . Több mint 500 férfi öletett meg az iszonyú héten, júniusban, s ugyanannyi menekülés közben. A felnőtt férfi lakosságnak majdnem hetedrésze vesztette életét.

Alább, hol az árvákról van szó, egy fiúról is említés tételik. Egy érdekes ifjú Háigávánkból („Örményzárdá“). tanítványaink egyike, ama rettenetes héten itt maradt vala, a nélkül, hogy tudta volna, mi történt rokonaival. Mihelyt megszűnt az öldöklés, biztos védelem alatt haza küldöttük őt. Midőn azonban lakására ért, azt leégve és elhagyatva találta; de ilyen volt az egész vidék. Sikerült anyját megtalálnia; atyja azonban, két bátyja és két testvére az iszonyú öldöklés közben elestek. És e fiú, a ki nagy és vagyonos családdhoz tartozott, most már árva, vagyon, haza és barátok nélkül. . . Egy másik fiú, kinek atyja pap volt, oldala mellett látta atyját elesni, 18 éves testvérének pedig levágták a fejét.

3300 falú közül 2493 kifosztatott és elpusztított; ugyszintén 568 templom és 77 zárdá. Mintegy százezeren kényszerítették az iszlámra térni. 21 protestáns (örmény) lelkész és 170 Gergelyféle pap hiteért martir halált szenvedett. A legmagasabbra csigázott kegyetlenségről, az áldozatok kinjairól alig képes az ember fogalmat alkotni magának.

Sokat vagy megégettek, vagy elevenen eltemettek; többit elevenen megnyuztak.

Louszhenk-ben a szörnnyetegek abban gyönyörködtek, hogy a sebesültek mellébe vagy nyakába szurt gyilkaikat, mint valami furót, forgathatták. Sokat fejszékkel öltek meg, még pedig lehető lassan darabolták szét testeiket. (Pájperti-lével 1895. okt.).

Miután a gyilkosok pisztolyaikat Ádám és fia Kárekin hentesre sütötték, benyomultak boltjába, a sebesülteknek estek és felkonczolták őket! Leszakították karjaikat, lábaikat és fejüket, szétvagdalták derekukat és az egyes darabokat a fogastra akasztották föl. Aztán az ott elmenőknek muto-

gatták s odakiáltának: „Mit akartok venni? kezet? lábat? fejet? Vegyetek! Olcsó! (Trapezunti levél 1895. okt. 12.).

Urfában 1895. decz. 28-án este mintegy 1800 személy a tágas székesegyházba menekült. Vasárnap megkét-szereződött e szám, oda menvén mindazok, a kik e hely szentségében bizva, ottan oltalmat vélték lelteni.

De a mohamedánok az ablakon át lövöldöztek be, s miután a vasajtókat betörték, mindenkit megfojtottak, kiket a templom hajójában találtak. Azután iszonyú káromlások közben, a templom kincseit rabolták el. A nőkre és gyermekekre, a kik egy széles karzaton verődtek össze, revolverből lövöldöztek; végre pedig, hogy gyorsabban végezzenek velük, a hohérszolgáknak amaz ördögi ötletük támadt, hogy a gerendázatot petroleummal öntözzék meg. Midőn az egész faszerkezet lángba borult, a lépcsőket elzárták. És így mindnyájan a lángok martalécai lettek. Az egész várost elégett emberi testek büze töltötte be. Így mintegy 3000 személy veszté életét.

Még hónapok mulva is kiállhatatlan volt ama templomban az elégett vagy elrothadt hullák szaga.

E részletek ama tudósításból valók, melyet Fiz Maurice alkonzul 1896. márczius 16-án Sir Philippe Currie követhöz intézett.

Következőket beszéli el egy francia orvos, a ki szemtanúja volt a konstantinápolyi utolsó mészárlásoknak.

Egy szűk utczába való betörésnél mintegy 30 törököt láttunk, a kik egy szerény boltot vettek körül. Szemünk láttára betörték az ablakon, megragadtak 6 örményt, kik e házba menekültek. A szerencsétleneket, egyiket a másik után, az utca közepére vitték. Azután kiszurták szemeiket, levágták füleiket, késekkel össze-vissza szurkálták, végre botokkal agyonverték. Egy zöld turbános, öreg, gyenge török — úgy látszott, mekkai zarándok — az egész bandában a legdühösebb vala.

A sebesültek, férfiak és nők, kik az iszonyat elől elmenekülhettek, katolikus és protestáns missionáriusok által ápoltattak, a kik megfeszített erővel működtek, és adományait nagy gondossággal osztották szét.

Mily égető szükség van eme segítségre, igazolja a következő bitlisi levél:

Mi, kik amaz iszonyú időt átéltük, még nem tudjuk, mi lesz belőlünk. Mintegy meg vagyunk bódítva emez eset által; úgy érezzük magunkat, mintha az eszünket elveszítettük volna; egy szóval: betegek vagyunk. Elrejtőzünk házaink szögleteibe, és várjuk a még jöhető. Életünk hátralevő részét két hatalom uralja: a félelem és az éhség. Egy bizonyos: ha nem kapunk gyors segílyt, úgy elvesztünk. Nekünk semmink sincsen már. Tőlünk mindent, de mindent elvettek. A mézárálás után még egyszer házainkba léptek, és elvitték azt a keveset is, mi még megmaradt volt. Még csak egy falat kenyeret sem hagytak nekünk! Ha segíly nélkül sorsunkra hagynak minket, úgy házaink nemsokára csak sirok lesznek. Ezen iszonyat áldozatai igen számosak valának, köztük sok nő és még gyermekek is voltak. Nehány közülök csupán a félelem miatt halt meg.

Két nap óta szakadatlanul havaz, és a nagy hó miatt az összeköttetés a falvakkal és a környékkel részben megszakadt. A ki az örmények közül az öldöklés elől elmenekült, iszonyú éhséget szenved. A nyomort lehetetlen leírni. Úgy látszik, e népnek ez a halálküzdeme; ama vérengzés után iszonyú sorsra jutott, és sem hazája sem kenyere nincsen.

Egyes örményeknek kedvezett a szerencse. Sikerült a török határon átjutniok, különböző országokba menekülniök, a hol részvéttel viseltetnek irántuk.

Az áchtámári katolikosz: Chácshádur, halála előtt 3 nappal egy buzgóan esedező intőlevelet irt. A levél záradékában így szól: Mint öreg pástora egy most gazdátlan nyájnak, forró imával fordulok a mi urunkhoz és üdvöztítőnkhez Jézus Krisztushoz. Vessen ő, az ő határtalan irgalmaságával egy megváltó tekintet erre a szerencsétlen nemzetre! Indítsa szánalomra a föld hatalmasainak szívét, hogy népünket ezen hallatlan mézárálástól végre megmentésék, — e század civilizációjának szégyenére!

Mindezek daczára a gyilkolás nem szünt meg!

Ha a nagyhatalmak gyorsan és hatékonyan közbe nem lépnek, úgy az örmény népnek vége van: nemsokára teljesen ki lesz irtva.

És a nagyhatalmaknak valóban joguk van, hogy közbe lépjenek az 1878. évi berlini szerződés értelmében. E szerződés 61. cikke így szól:

A magas porta kötelezi magát, további késedelem nélkül, a helyi szükségletek által az örmények lakta tartományokban megkívántató javításokat és reformokat munkálatba venni, és az örményeknek a kurdok és cserkeszek ellen biztosságot garantirozni.

Az ezen irányban tett lépéseket határozott időszakban a hatalmakkal tudatja, melyek azoknak érvényre juttatását ellenőrizendik.

Törökországban 1820-tól 1896-ig keresztények megölettek:

1822-ben görögök, főleg Scióban	50.000
1850-ben nestorianusok, örmények (Kurdestanban)	10.000
1860-ban maroniták és syriaiak (Libánon, Damaskus)	12.000
1876-ban bolgárok	15.000
1894—1896-ig örmények	100.000
	<hr/>
	Összesen: 187.000

Talán nem lesz felesleges kiemelni, hogy a segélypénzek befizetésénél a bizonytalanságtól való félelem teljesen alaptalan. Az Örményország segélyezésére alakult egyesületek felelősséget vállalnak arra nézve, hogy a rájuk bízott pénzeket a szerencsétlenek kezeihez juttatják.

A Németországban rendezett gyűjtések mintegy 500.000 márkot eredményeztek. Az amerikai segélyegyesület és a westminsteri herczeg elnöksége alatt álló egyesület a konstantinápolyi angol nagykövet által, és a konzulok és hittérítők közvetítésével már mintegy két millió márkot osztott ki. Továbbá az „evangelikus szövetség“ angol képviselote jelentékeny összegeket küldött be. Charmetant atya Párisban mintegy 250.000 márkot gyűjtött és küldött Örményországba. Swájcz sem maradt utolsónak e téren,

mert e pillanatig körülbelül 320.000 márkot küldött az örmények részére.

Folyton érkeznek adományok. Soha sem is válnak ezek fölöslegessé, tekintve a leírhatatlan nyomort, melyben 500.000 ember sinlődik — öregek, özvegy nők, árvák — hajlék, élelem és kenyér-kereset nélkül.

(Németből)

Józsa Jánosné.

SZAMOSÚJVÁR VÁROS

MONOGRÁFIÁJA

Irtta: Szongott Kristóf.

(Tizennegyedik folytatás.)

IV. Czikkely.

A tanács (senatus).

A városnak abban az évben, mikor megalakult (1700), már volt tanácsa: II. Apaffi Mihály 1699-ben kiadott kiváltáslevelének ezen szavai értelmében: „Armeni proprio ubique a se electo parerent Judici“ (Az örmények mindenütt [Besztercze, Petele, Felfalú, Görgény-Szt-Imre . . .] az általuk megválasztott bírónak engedelmeskedjenek) megválasztották főbirájukat és tanácsukat; de mivel a legelső (tizenkét évre terjedő) jegyzőkönyvek elvesztek,¹⁾ a tanács majdnem tizenégy évi működéséről mit sem szólhatok. Az első jegyzőkönyv 1714. május 9-czel kezdődik (*nōqq* = 1163; 1163 + 551 = 1714).

Ezen jegyzőkönyv, melynek sarkán ez olvasható: „Örmény protocollum 1714—1729“ — harmadik lapjának elejére valaki (az írás Kovrig Márton levéltárnoké, ki a 19.

¹⁾ Egy ismeretlen gondos kéz az 1712—1713-ik évről vezetett jegyzőkönyvek közül 84 általom számozott lapot megmentett; e lapok képezték az első bekötött „Örmény protocollum“ elejét.

század első felében hivataloskodott városunknál) majdnem száz évvel később magyarul ezt írta: „Anno 1714 Decembr. 14-én állittatik Tanács, választatik Biró és tizenkét Senator.“ Az itt használt „állittatik“ kifejezés akárhány tájékozatlan olvasót tévedésre vezethet. Maga Gábrus is — ezen megjegyzés alapján — azt hitte, hogy városunk 1714-ben épült és így első „tanács“-unkat is ezen évben választották. Az általom már előbb közölt megezáfolhatlan adatok kétségtelenné teszik azt, hogy városunk alapját 1700-ban rakták le. Ezt mondja Lukácsi is. Különbösen névtelen is megjegyzésével, ki csak azt mondja: „Állittatik Tanács“ és nem ezt: állittatik az első tanács — csak ezt akarta mondani: „A város tisztújító székét tart.“ Ugyanis a következő évi tisztikart a folyó év végén választották. Jelen esetben már a tizenötödik tisztikart választása megalakulása óta a város. Azt, hogy névtelennek megjegyzése, — mely a hosszú örmény jegyzőkönyv rövid magyar tartalmával ismerteti meg azt az olvasót, ki az örmény nyelvben járattan volna, — csak tiszt-újításra és nem az első tisztikar megválasztására vonatkozik, maga ezen „protocollum“ első és második lapja is tanúsítja. Ugyanis az első lap 5-dik sorában ez olvasható örményül: *Մինք արքով Աղոքաւ իմ ձեռքովքս* (minkh birovs Ágopsá im dzererovész = Én Jakab biró senatoraimmal [= öregeimmal]) 1714. máj. 9.“ — A második lapon, mely szintén 1714. máj. 9-én iratott, ezek a kifejezések fordulnak elő, az első bekezdés 9- és 10-ik sorában: „Minkh birovs dzererové (Mi biró a senatorokkal). A második bekezdés 3-ik sorában: *արքովնոց* (birovéncz: a birónál) és az utolsó sorban: „*Մտնոյրէ արքովնոց ձեռքովքէ*“ (Chentre zbirové dzererové: kérje meg a birót a senatorokkal együtt). Ezekből látszik, hogy 1714-ben is volt biránk, voltak senatoraink; tehát volt tanácsunk is. 1714-ben idősebb Jakab (Jakabfy) Kristóf volt a főbiránk; 1715-re fiát, ifjabb Jakabfy Kristófot választották meg főbirónak.

2. Fejezet. Tiszt-újítás és tanácsi határozatok.

Az 1714-ről szóló két lapnyi jegyzőkönyv tesz ugyan szót a tanácsnokokról (senator = öreg), de névleg csak a

birót nevezi meg (idősebb Jakabfy Kristóf); ellenben az „Örmény protocollum I. kötet 1714—1729“ 4-ik lapja az 1715. évre megválasztott főbíró és tizenkét tanácsos neveit is megörökítette.

Aljon itt a becses örmény jegyzőkönyv hű magyar fordítása:

1714. decz. 14. a magyar karácson után való kedden¹⁾ . . . Elhatároztuk mi Gherla²⁾ városi örmények (*Герлаин кхайкхечхикхе, хайере*) és más nemzetiségű (*гбн чхегх*: faj) lakói vagyis az utasok,³⁾ hogy összegyülünk, és választottunk⁴⁾ szabadon, de nagy kéréssel⁵⁾ bírót, ki feje legyen a városnak és tizenkét tanácsost. Ezek nevei alább közölve is vannak. Ezek legyenek a mi ítélő-biráink és gondoskodjanak a városról. Mi pedig ezen város lakói: nagyok és kicsinyek, öregek és ifjak kötelezzük magunkat ezen irat által, mit a bírónak: Jakabfy Kristóf fiának (ifjabb Jakabfy Kristófnak) és a 12 tanácsnoknak adunk át, arra, hogy azt, a mit ők tiszta lélekkel, legjobb meggyőződésük szerint az ítélethozatalban,

¹⁾ Az örmények akkor a polgári évet a Gergely-féle naptár (calendarium Gregorianum) szerint számították; de az ünnepeket még Júliusi- vagy ó-naptár (calendarium Julianum) szerint ülték meg; ezért használja a jegyző ezt a kifejezést: „Magyar Karácson“ (másrín krecsuné).

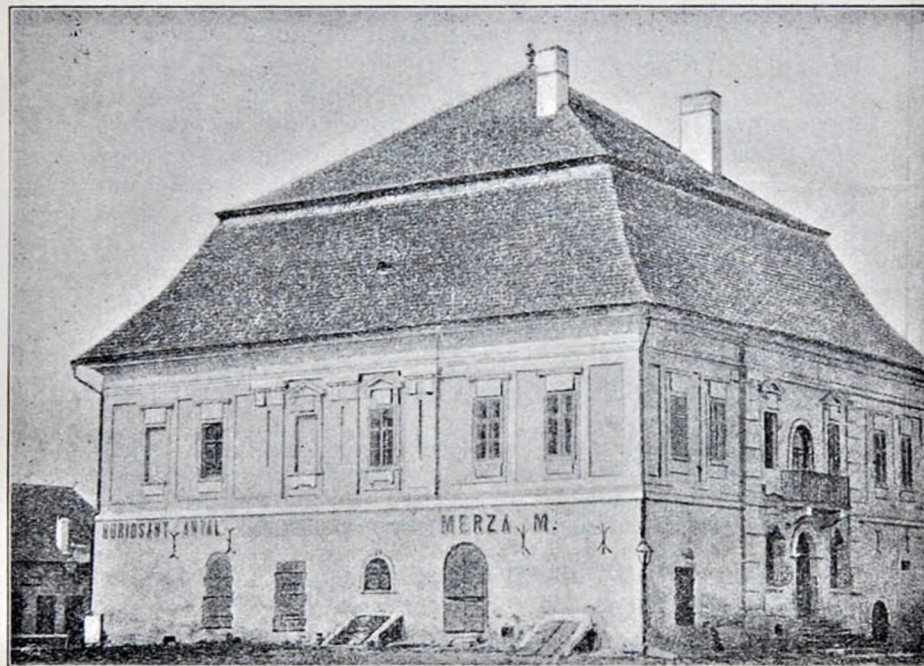
²⁾ Az örmények és románok még mai napság is Szamosújvár városát, a szamosújvári vár mellett volt régi falú nevére Gerlának nevezik.

³⁾ A jegyzőkönyv a „Kandiá“-ban tartozkodó gyalogpuskásokat érti az „utasok“ alatt, kik a szamosújvári uradalom egyik helységéből elköltözhettek a másikra; tehát utasok = Kandia, és más nemzetiségű lakók = Majorsor. Különben sem Kandia, sem a Majorsor nem szavazott a választásnál; csak az örmények választottak. A jegyző idézett szavai alatt azt kell érteni, hogy a megválasztott tisztikar hatóságot gyakorolt az egész város felett; tehát a Kandia felett, hol a puszkások — és a Majorsor felett is, hol más nemzetiségűek laktak.

⁴⁾ A jegyző az *эндречхикх*: (ëndreczhink: választottunk) szó mellett még az *эндрөвчхикх*: (ëndrövéczhink: választattunk) szót is használja. Evvel elburkoltan azt akarja mondani, hogy a jegyzőkönyvet a 12 senator egyike vezette.

⁵⁾ Ez a megválasztott tisztikar mindenik tagja iskolázott, mívelt kereskedő volt, kik nem annyira a vásárokat járták, mint a

vagy más rendelkezés közben tesznek, vagy a mi parancs a tanácsból jön ki, mi, kik ezen királyi városban¹⁾ (այս Խոնթիքարին քաղաքը [ájsz ˘khonthikhárin khághákhé: a királynak ezen városában, ezen királyi városban]) lakunk:

A régi tanácsház.

férfiak és nők jónak tartjuk, a birónak és a 12 tanácsnoknak engedelmességek. Az, ki nem engedne, vagy nem engedelmességek nekik, vétségéhez képest nagy bírsággal

külfölddel folytattak kereskedést és most a hivatal kedvéért évenként legalább néhány hónapot e város falai között kellett volna tölteniök; de a közérdek győzedelmességek a magán érdek felett és — elfoglalták hivatalaikat.

¹⁾ E várost eddig „Gerlai örmény kompániá“-nak nevezték; pecsétjén pedig ez a körírás volt: „Sigillum Armenorum Transil-

büntettség. A birság fele a városé és fele a tanácsnokoké.

A megválasztott tisztikar a következő:

Bíró: ifjabb Jakabfy Kristóf; tanácsnokok: az öreg (volt) bíró Jakabfy Kristóf, a most megválasztott bírónak atyja; Pap Simon (στυβη στυ-στυροπλου: Dzerig Der-Kirkorján), — ki az egyháznál főgondnoki állást is visel; Blid István, Márko Murádin, Tódor Miklós, Száko Emanuel, Pap Álexa (=Elek; Álexá Der-Kirkorján); János Lukács, Simai Salamon (a jegyzőkönyvben: Szoghomon Toderi: Tódornak a fia Salamon; de ennek a Tódornak a vezetőneve Simai; tehát Simai Tódornak a fia Salamon, vagyis Simai Salamon. Ez az, ki később [1723] Szamos-útvártt a nevérol elnevezett Salamon-templomot építtette); Szefer Donig, ifj. Pap Simon és Toderás Longinus (ez a Dániel család öse).

1. Ezt a bírót: ifj. Jakabfy Kristófot és a 12 tanácsnokot mi nagyok és kicsinyek választottuk, hogy nekik és parancsaiknak engedelmeskedjünk. Ha a bíró város-szolgát küld valamelyik esküdt után — és az el nem jönne, tartozik 3 magyar frt büntetést fizetni; de akkor is fizet 3 magyar frt¹⁾ büntetést, ha feljön ugyan a tanácsházhoz, és a bíró tudta nélkül távozna el onnan.

2. Az, kihez város-szolgát küld a bíró — és fel nem megy, vagy kihez pecsétet²⁾ küld és nem fogadja azt el, egy-egy magyar frt büntetést fizet.

3. Ha a tanács ítélet-, vagy más határozat-hozatal végett összeül és egyik vagy másik tanácsnok úgy nyilat-

vaniae.“ A „Transilvaniae“ kifejezést vagy azért használták, mert magukat az összes erdélyi örmények képviselőinek tekintették, vagy mivel e város lakói az alapítás alkalmával majdnem egész Erdélyből gyűltek ide. Most fordul elő első ízben ez a cím: „Királyi város.“ E körülmény is zavarólag hathat a tájékozatlanokra; pedig ennyit tudhatnának, hogy a „Gerlai örmény kompániának“ városa 1714 év végén „királyi város“ címet kapott (Oppidum privilegium).

¹⁾ A magyar frt 40 krból állott; míg a Rfl (rhénes frt) 60 krt foglalt magában.

²⁾ Akkor a törvény elé úgy állították az embert, hogy a város pecsétnyomójával egy darab papírra pecsétet nyomtak és azt küldötték el a megidézett egyénekhez. Ilyen volt az idézés szövege:

kozna, hogy ez vagy az az ítélet vagy határozat neki nem tetszik, 12 magyar frt büntetést fizet.

4. Mikor a bíró és a tanácsnokok a tanácsháznál már összegyültek, egyik a másiknak fülébe ne sugdosson; ¹⁾ mert a sugdosó 1 magyar frt büntetést fizet.

5. A bíró és tanácsnokok itlan mondjanak ítéletet; azért ítélethozatal alkalmával ital ne találtassék. Hétfő és péntek a törvény-napok. Törvényt nem szabad ittason állani; a ki ittason állana törvény elébe, egy magyar frt büntetést fizet.

6. Az, ki a törvény előtt kiabálna, embertársát szidná, vagy illetlen szót intézne hozzája, 3 magyar frt büntetést fizet. Ha valaki, be nem várva a törvénynapot, embertársát önkényüleg elzárná, 6 magyar frt büntetést fizet. Az, ki saját kezével venne magának elégtételt, vagy embertársát felpofozná, 12 magyar frt büntetést fizet.

7. A ki megszólná a tanácsunkat, vagy a város előljáróit, — a ki a várost szidná, első ízben 12, második ízben 8 és harmad ízben 6 magyar frt büntetést fizet.

8. Ha a bíró pecsétet vagy rendeletet küld valakihez, hogy az, idegent vagy útast be ne fogadjon és az a pecsétet el nem fogadná, — 3 magyar frt büntetést fizet.

9. Ha a bíró pecsétet küld valakihez, hogy a házáznál levő idegent tartoztassa le, és le nem tartoztatja, hanem futni engedi; vagy ha az idegen észrevétlenül elfutott és ő ezt a körülményt a bírónak és a szomszédoknak be nem jelenti, 6 magyar frt büntetést fizet.

10. A városi polgárok tartoznak minden két hétben a kéményeket kitakarítani; mert a biztosok házról házra

Anno 1761 die 14 Mensis 9bris.

Sigillum Citatorium, Certificatorium, Convocatorium, Attestatorium, Inquisitorium, Admonitorium, in & prohibitorium pro parte & in persona *Nobilis Joannis Gorove*

Sub poena florenorum 12.

Extraditum per Primarium Privilegiatae Civitatis Armeno-Szamos-Ujváriensis Judicem.

Adodatum Lászlóffy.

¹⁾ Tanács-ülés alatt beszélgetni még halkan sem volt szabad.

járnak és azt, ki e parancs ellen vétene, valamint azt is, kinek házában a tűzhely közelében szalmát¹⁾ találnának, 3 magyar frt bírsággal büntetik.

11. Estve, vagy éjjel az udvarra vagy istállóba csak lámpással szabad menni; a ki csupasz gyertyával járna, 50 pénz büntetést fizet.

12. Minden társulat tartson készen két lajtorját és két vas-horgot, hogy — mitől Isten őrizzen — ha tűz támadna, azok kéznél legyenek. Az a társulat, mely ezeket meg nem szerezné, vagy a mely ezeket szükség esetén használatba nem venné, 3 magyar frt büntetést fizet.

13. A polgárság sorban áll éjjelenként ört; azért az, kire kerül a sor, tartozik estve kiálláskor és reggel távozáskor a bírónál jelentkezni. Az engedetlen, ki vonakodnék ört állani, 3 magyar frt büntetést fizet.

14. Az a tisztviselő, vagy képviseleti tag (*ушу*: ághá), ki vásár- és ünnepnap nem megy templomba, vagy elkésik a templomból, úgy hogy első evangélium-olvasáskor még nincs ott (*първоначално аз, ушуби зб. зашто доиде ушубителци*: jughápé-riczh ávedréni cshi hászni zsámé bákhnél²⁾) egy kupa bort ad (a templomnak); szintén egy kupa bort ad (a templomnak) az is, ki a szent-miséen nem volt jelen.

15. Ha a harangot félre verik, vagy az utcán lárma vagy „tolvaj“-kiáltás hallszik, tartozik mindenki kifutni... hogy a hibást elfoghassák. A ki ezen parancs ellen vét, 3—3 magyar forint büntetést fizet. — Annak, a ki szitkozódik, káromkodik, vagy nyelve vágassék ki, vagy az nagy büntetést fizessen: 40 magyar forintot.

¹⁾ A gyufát csak 1850 után találták fel; addig tüzet így élesztettek: szalmából csovát csináltak és bele élő szénket tettek; aztán addig forgatták a csovát a levegőben, míg lángra kapott. Ezért tartottak benn a házban szalmát.

²⁾ Bákhnél örmény igének jelentése: csókolni. Az örmény idézet magyar fordítása tehát ez: „Első (az „olajthozók“) evangélium-olvasáskor nincs jelen, hogy az evangéliomos könyvet csókolhassa.“ Ugyanis a múlt században a tisztikar (magistrat, elől ment a főbíró) és „communitas“ az első evangélium-olvasása után közvetlenül ülőhelyéből felment a oltárhoz és ott sorban megcsókolták az üdviratot.

16. Mindegyik, ki e városban lakik, ezen város bíránál keressen igazságot. Az engedetlen, ki más bírósághoz fordulna, vagy a ki saját kezével venne magának elégtételt, — 12 magyar frt büntetést fizessen.

17. E város határán belül többé szántani-vetni nem szabad. Az, ki e határozat ellen vétene, 12 magyar frt büntetést fizet. ¹⁾

18. Az, ki nincs megelégedve a bíró és tanácsnokok ítéletével, — ha 3 frtot letesz, — ügyét fellebbezheti; ellenben az, ki a bíró tudta és a „tanácsi díj“ lefizetése nélkül viszi ügyét a felsőbb hatóság elé, — tartozik 12 magyar frt büntetést fizetni. — A ki alattomban — a bíró és tanácsnokok tudta nélkül panaszolná be a várost, a bírót vagy valamelyik tanácsnokot a felsőbbségnek, 24 magyar frttal büntetessék. Ennek fele a városé és fele a tanácsnokoké.

19. Mindenki tartozik a város által reá bizott küldetésben eljárni. Ha a bíró és tanácsnokok valakit kirendelnek arra, hogy pénzt vagy levelet vigyen valahová, azonnal üljön lóvára és keljen útra ²⁾. Az engedetlen 6—6 magyar frttal büntetessék; de ha a kiküldött engedetlen tanácsbeli, kétszeres büntetést tartozik fizetni. A küldetés sorban történik. Ha valakinek sora már lejárt, nem tartozik menni, míg a sor újra reá nem kerül. Ha az úton valami baj történne (pl. lova megdöglene), a kár a városé.

20. Ha a városba ítélőbíró (*quumvir*: tádávör) vagy más ember jön és az a bírótól szállást kérne, akkor azon polgár, kihez a bíró és tanácsnokok azt szállásra rendelik, adjon kényszer nélkül (éréndov) szállást. Az engedetlen, ki az ilyen szálláskeresőt be nem fogadná, három magyar frttal büntetessék.

21. Közmegegyezéssel abban állapotunk meg, hogy a bíró, a tizenkét tanácsnok és azok, kik most ugyan nem tanácsnokok, de viseltek tanácsosi tisztelet, — éjjelenként

¹⁾ Azért tiltotta el a szántást-vetést a város, mert szűk határunk alig volt elég a legeltetésre.

²⁾ 1730-ban (tehát 16 évvel később) felfogad a város egy Lukács nevű örményt, hogy ez lóháton tegyen szolgálatot a városnak. (Örmény prot. II. köt. 2. l.)

ört nem állanak; de — Isten őrizzen (*Богъ оубо зъшоуѣ*: Ászduádz cshidáh), ha félelmes idő (*ушоу дѣлоушоуѣ*: áhod zsámánág) állana be, akkor bíró, tanácsnokok, tizedesek a polgárokkal (városi lakokkal = *поуѣрегоуѣоуѣ*: khághkhéczhoczhmové) együtt, szóval mindenki ott fog ört állani, hova a bíró és tanácsnokok őt rendelni fogják. Az engedetlen büntettség meg.

22. Tudja meg mindenki, hogy a templomban a bíró megy elöl, akár evangéliumot kell csókolni ¹⁾ (*уцѣлѣнѣнѣ ууѣрѣнѣ*: ávedrán bákhnél), akár keresztet venni ²⁾ (*хоуѣ уѣнѣнѣ*: chácshárnél); utána menjenek a tanácsnokok abban a sorban, mint írva van. Ezt a sor-rendet tartásuk meg a tisztviselők nemcsak a tanácsulésekben, hanem más alkalommal is, például midőn a bíró és tanácsnokok együtt vannak a lakomákon, vendégségekben, vagy a bucsú-járás köz-étkezésénél (*нѣшоу хоуѣ дѣшоушоуѣ*: uhd gám mádágh).³⁾ A ki nem engedelmeskedik, büntettség meg.

23. Ha két vagy több városi polgár együtt indult el vásárra vagy más helyre, vagy ha valaki az úton találkozik polgártársával, — egymást többé el ne hagyják. Ha egyik az úton előbb lenne, várja meg a másikat; azért, hogy ha valami elromlana, igazíthassák meg. Ha valaki előre menne, 3—3 magyar forinttal büntetetik. De már benn a faluban egyik a másikat elhagyhatja.

1) A XVIII. század elején még az előjáróság is csókolta az evangéliumos könyvet (első evangéliumkor); most csak a miséző pap csókol evangéliumot segédletes mise alkalmával, a subdiaconus viszi fel az evangéliumos könyvet a misézőhöz.

2) Gyászmise után most is szokás „koporsót szentelni;“ ekkor nemcsak a rokonok, hanem mások is szoktak keresztet csókolni (= „keresztet venni“).

3) A jegyző ezt a gondolatot hibásan fogalmazta örményül: nem uhd gám mádágh-ot, minek jelentése: búcsú vagy (ingyen) étkezés, hanem „ughdi dégh dévádz mádágh“-ot (búcsú-helyen adott étkezés) kellett volna írnia. — A múlt század első felében még szokásban volt a „máadágh.“ A vallásos örmény fogadást tett, hogy búcsúra megy és ott a szegényeket megvendégeli. Itt leváratott néhány marhát, borjút vagy juhót. . . Az elkészült ételek a szegények számára terített közös asztalra tétettek Ez a búcsúhelyen adott közös asztal neve örményül: máadágh. A máadágh hazánkban most nincs szokásban, de a szucsávai (Bukovina) örmények („Hácsgádár“) most is gyakorolják.

24. Ha vásár alkalmával valaki előre menne, hogy sátor-helyet foglaljon és ott a vásárbirónak, vagy a bírónak titkon ajándékot adna, az ilyen 6 magyar frttal büntetessék. Ha a vásárra városunkból tanácsnok vagy esküdt is menne, akkor a kereskedők ehhez menjenek: ez fogja adójuk mennyisége szerint a sátorhelyek sorát meghatározni. Az engedetlen 6 magyar frt büntetést tartozik fizetni.

25. Ha polgártársaink városokon vagy más helyeken egymás közt veszekednének (*ḡḡḡḡ ḡḡḡḡ*: gériv ánin), az ilyeneket itt a mi Gérla városunkban panaszolják be a bírónak és tanácsnokoknak. Az, ki idegen, vagy más bíróhoz fordulna 6 magyar frt büntetést tartozik fizetni. Az ilyen büntetés-pénz a bíró és a tanácsnokok közt osztassék fel; de ha a büntetés mennyisége meghaladná a 40 pénzt, akkor a fele a városé és fele a tanácsnokoké.

25. Ha városi polgár, vagy idegen kereskedő, vagy bárki korcsmában elittasodván nagyon kiábálna, vagy illetlen szókat beszélne (*ḡḡḡḡ ḡḡḡḡ*: ávéli bágász), vagy szitkozódnék, — úgy az ilyen 12 magyar frttal büntetessék. A ki csak kiabál, de nem szitkozodik, vagy a ki a vásárban iszik 6 magyar frt büntetést tartozik fizetni. A ki vásárba megy és vásárnapján árúczikkeivel ki nem rakodik, 2 magyar frt büntetést tartozik fizetni.

26. A ki e városban akar letelepedni, tartozik szándékát a bírónak bejelenteni. Azt, ki bejelentés nélkül lakik közöttünk — vagy ki kell üzni e városból, vagy meg kell büntetni. Az új betelepülő, vagy házat vegyen, vagy új házat építsen; ellenkező esetben — még ha jelentkezett is a bírónál — üzessék ki a városból. Valamint az eladó, úgy a vevő is egy-egy magyar frtot fizet a tanácsnak. Az, ki új házat akar építeni, fizessen 3 magyar frtot a tanácsnak és kérjen házhelyet.

27. Ebben a városban (Gérla) bort, mézet, pálinkát és sört senki sem árulhat, a ki mégis titkon, vagy nyíltan (*ḡḡḡḡḡḡ ḡḡḡḡ ḡḡḡḡ*: kághdug gám áláni) árulna, 12 magyar frttal fog megbüntettetni és az italt a hordóval együtt a város elkobozza.

28. Tudja meg minden gérlai kereskedő, hogy mától (*nólq* = $1000 + 100 + 60 + 6 = 1166$, örmény idő számítás; azért 1166-hoz kell még adni 551-et, lesz tehát 1717, május) fogva egy évig nem szabad Zsibóra vásárba menni. Az, ki határozatunkat figyelmen kívül hagyván mégis elmenne akár portékával, vagy marhát venni, vagy egyéb okból, hat sárga arany büntetést fizet.

29. A ki e városban új földön (új telken) épületet, házat vagy kerítést akar emelni, tartozik szándékát a bírónak vagy a tanácsnak bejelenteni. A ki ez ellen cselekszik, büntetessék meg 12 magyar frttal, és a mit csináltatott, az rontassék le.

30. Heti vagy országos vásár alkalmával másnak alkújába ne elegendjék senki; a második vevő csak akkor szólhat az árúczikkhez, ha az első alkuvó már eltávozott. A ki ez ellen vét, tartozik 24 magyar forint büntetést fizetni.

31. Ha a bíró valakihez pecsétet küld, és az a pecsétet megsemmisítvén, a bíró parancsának nem engedelmeskedik — tartozik 12 magyar frt büntetést fizetni. (A 32, 33 és 34 pont alatt vásárra vonatkozó jelentéktelen dolgok vannak).

35. A bíró, bíróválasztás előtt egy héttel adja tudjára e körülményt a városnak, hogy az nap (választás napján) mindenki otthon lehessen. A bíróságot az, kit megválasztanak, tartozik egy évig viselni; de senkit sem lehet erőltetni, hogy egy évnél tovább is viselje a bírói tisztet. A ki a bíróságot még egy évig sem akarná viselni, 20 magyar frttal büntetessék.

36. (1721. jún. 20, péntek). A város, a bíró és tanácsnokok azt határozták, hogy mostantól fogva a halottért, ha gazdag, fizessenek a templomnak 6 és ha szegényebb 3 magyar frtot. Az egészen szegény a temetőn kívül ingyen temetessék el. A hét éven alúl levő gyermekért mit sem kell a templomnak fizetni; ellenben azon gyermekért, ki a 7 évet meghaladta, annyi díjt kell fizetni, mennyi feljebb van írva. A halottért a díjt előre kell fizetni az egyházi főgondnoknak, hogy az ifjak megáshassák a sírt.

37. Senki másnak kocsisát addig be nem fogadhatja, míg meg nem kérdezi gazdájától, hogy nem tartja-e meg jövőre is? Ha a gazda a jövőben kocsisát megtartani nem akarja, vagy tényleg már el is bocsátotta, akkor azt bárki befogadhatja; de mástól azt el nem csalhatja. A ki ez ellen vét, tartozik 24 magyar frt büntetést fizetni.

38. A kocsisnak 40 magyar frtnál több évi bért adni nem szabad; a ki ennél többet adna, fizessen 40 magyar frt büntetést.

39. Halotti harangozásért az elsőrendű 3, a másodrendű 2 és a harmadrendű 1 máriást fizessen az egyházi főgondnoknak. A szegény mit sem fizet. Ezek a határozatok maradjanak meg ezután — állandóan. (Vár. lev. „Örmény prot.“ első köt. III—XII. lap).

40. Az új lakos tartozik a bírónál jelentkezni. A ki olyan embert fogad be szállásra, ki nincs bejelentve, 24 magyar frt büntetést fizet. (Vár. lev. Örm. prot. II. köt. 58. l. 1730. júl. 25.).

41. Az alább irt pontokat tartozik mindenki 24 magyar frt büntetés terhe alatt megtartani:

42. Senki se merjen dohányozni sem az utcán, sem az udvaron, sem nappal, sem éjjel. Ez a tilalom kiterjed a Kandiára és Majorsorra is.

43. Estvéli Ave-Maria után senki se merjen szánkázni (kedvtelésből *սայրաւեր քաւլելու*: szájránér khálelu) sem benn a városban, sem a városon kívül. Senki se lárμάzzon, ne kiabáljon.

44. Ave-Maria után lámpás nélkül nem szabad járni.

45. Kinek marhája (tehén, borjú, ökör stb.) van otthon, azt tartsa kötve otthon és ki ne bocsássa; mert a künn talált marhát lelövik.

46. A marhaganét, szemetet csak a malom vagy a vár hidja mellé szabad lerakni. (Vár. lev. 1740. évi jegyzőkönyv).

47. A tanács és város azt parancsolja, hogy ezután idegennek a tanács és város tudta nélkül három napnál tovább szállást adni nem szabad.

48. Munkátlan emberek (*սարսուր*: báráb), kik e városban találatnak, álljanak szolgálatba. A ki nem állana szol-

gálatba, kiüzetik a városból. — Azon alsóbb rendű polgárok (álvári czerki khárkhéczhiké), kiknek két vagy három figyermekök van, csak az egyiket alkalmazzák a kereskedésben, a többit adják mesterségre vagy szolgálatba. Azt a fiút, kit sem mesterségre, sem szolgálatba nem adtak, beadja a város katonának.

49. Azokat, kik korcsmákba, a várba, vagy más helyekre járnak koczkát, vagy kártyát játszani, rajtakapás esetén első ízben 12, második ízben 24 és harmadik ízben 36 lapátütéssel büntetjük. Az, ki harmadszor is volt büntetve, a városból kiüzetik.

50. Az előjáróság évenként egyszer, vagy kétszer vizsgálatot tart arról, hogy miféle emberek laknak a városban, a Kandiában vagy a Majorsoron és a fölösleges (*ավերք*: ávelokhè) vagy haszontalan (*փուրդս ժերդ*: phuszlá márt) emberek ki fognak üzetni, gazdája pedig meg fog büntettetni.

51. Ezután az utczákon vagy a város körül disznók nem járhatnak; béres ökreket sem lehet a város határán tartani, ezek csak a város nyomás-helyein járhatnak; meddő marhát és kecskéket sem szabad tartani. (Vár. lev. 1765. ján. 24. felvett jegyzőkönyv).

3. Fejezet. A tanács (magistratus) felosztása.

Kézzet óta tanácsunk két részre oszlott: egyik végezte a közigazgatás teendőit, míg a másik törvénykezési eljárást folytatott. Maga a királyi tábla is 1788—543 sz. alatt kelt rendeletével tanácsunkat két részre oszta: „egyik a közigazgatás (politikai rész) és a másik a törvénykezés (juridicalis rész).“ (Vár. lev. 1788—100 sz.).

1718. decz. 12-én így alakul a tanács: (Duha) Salamon úr a bíró (*պան Թոզոմոն սիբոլ*: pán Szoghomon biro); tanácsnokok: Murádin, Tódor Miklós (Nigol Toderi), Pap Álexa (Álexá Der-Kirkori), Száko Emanuel (Mánug Szákoi), Méndrul (a mézszárszék felügyelője is), Placsintár Lukács (Luszig Plecsintár, vásárbíró is), Chéngánosz (Longinus) Toderás (Toderás Chéngánoszi, a bor és pincze felügyelője), Pap Miklós (Nikol Méndrul Der-Kirkori), Gergely Tódor

(Toderás Kirkori), Jakabffy János (Hánko Ágopsái, a pálinka felügyelője), László Mihály (Minász Vászili, a strázsák felügyelője), Salamon jegyző. (Vár. lev. Örmény prot. I. köt. 68 l.).

Ezen tanács tagjait azért említem meg névszerint is, mert ebből világosan látszik az, hogy miért volt szükségünk tizenkét tanácsnokra. A hat tanácsnok, kiknek neve mellé mi sincs jegyezve — törvénybíró (assessor); ellenben a másik hat közül egyik vásárbíró is, a második a mészárszékek, a harmadik a bornak, a negyedik a pálinkának, az ötödik a strázsák felügyelője, végre a hatodik a jegyzői teendőket is végzi. 1726-tól kezdve majdnem egy századon át a „jegyző“-nk (a tanács jegyzője; mert a communitásnak külön örmény jegyzője van) kiváltságlevelünk rendelkezéséhez képest — magyar, azért csak 11 tanácsnokot választottunk. (Vár. lev.).

4. Fejezet. „Ferialis és törvényes sessiok.“

„Planum arról, hogy mikép folytattassanak a sessiok ferialis és törvényes szakaszokban, minden héten hány sessio és azokban mikor és micsoda objektumok vétesenek elő:

Tanácsi ügyrend:

I. Ferialis sessiok.

II. Törvényes sessiok.

Ferialis sessionak hivatik az a része az esztendőnek, mely a törvényes szakasztól külön van vétetve. E szerint meghatározatott

1) hogy ferialis szakaszban minden héten 3 nap tartassék magistratualis sessio, u. m. kedden, csütörtökön és szombaton és ezek ordinaria sessioknak tartassanak, mindazonáltal, ha olyan objectum adná elő magát, hogy haldéket nem szenvedhetne, akkor hétfői, szerdai és pénteki, sőt in casibus indispensabilibus vasárnap is egy óráig tarthatnak, de csak úgy, hogy csupán azon egy objectum, a miről sessio gyűjtetett, pertractáltassék; az ilyen sessiok extraordinaria sessioknak neveztetnek.

2) Keddi napokon, mivel akkor praesentáltak a vasárnapi postával a Gubernialis ordinatiók, officiosa correspondentiák, post perfectionem et approbationem protocolli antecedentis sessionis, azonnal (a nélkül, hogy cursus assumendorum objectorum, valami privát dologgal megakadályoztassék), az ordinatiók, correspondentiák olvastassanak fel; ha az ordinatiók, vagy officiosa correspondentiák relatiokat, informatiokat vagy repraesentatiokat tétetni, küldetni parancsolnának, kéretik, — állittassék meg a küldendők conclusuma, hogy mi az, mit a sessionis actuarius ad separatam chartam... Azután vegye elő a tanács a politikai és oeconomiai instantiákat, melyek antecedenter a főbíró és egyik notarius által secernáltassanak a juridicum objectumoktól és az olyan instantiák, melyek a Dominium faluiban kiküldött commissariusok relatioi, colonusok panasza, a külsőknek politicumot sapiáló kérések, helybeli polgároktól házak, fundusok eladásáról, cseréről, introductioról, taxák elengedéséről, a szomszédok között fundusaik metáiról egyenlenségekről, közterhek felállításáról, belső bátorságnak és csendességnek securizatiojáról, piaczon árultatni szokott minden victualékról, ide értetvén az éretlen gyümölcsöknek kihányattatását is.“ (Vár. lev. 1817—1069 sz.).

5. Fejezet. A tanács tekintélye.

Tanácsunknak, mely értelmes, eszes, tapasztalt, önálló, vagyonos férfiakból állott, — nagy tekintélye volt nemcsak a városi polgárság és az örménység, hanem e vidék és a magyarság előtt is. Akárhány vidéki magyar ügyesbajos dolgát nem saját hatósága, hanem a szamosújvári tanács, mint választott bíróság előtt intézte el. Így jelent meg a „becsületos örmény város tanácsa, a nemzetes bíró és esküttek előtt“ nemes Fehérvári Mihály, ki Dobokavármegyében — Dobokán lakott, „hütös feleségével Zabolai Anikoval“ és kijelentette, hogy ők együtt akarnak élni: „holtik (g) és holtaitlan együtt türnek, szenvednek.“ De ha „közülünk valamelyik esküjét meg nem tartaná, tartozik — ezen házassági szerződés értelmében —

a másiknak negyven forintot ezüstben fizetni.“ „Tövének — mondja az örmény jegyző, ki ezt a szerződést magyarul fogalmazta — mi előttünk ilyen fogadást, melyet mi is hütünk szerint felirtuk. Anno 1720 die 14 Junij. Scriptum per me Gregorium Örményi in Civitate Somos Ujvár.“

VII. Czikkely. Tisztviselőség.

1. Fejezet. Tanácsnokok, tisztújítások, választás ideje.

A tisztikar („status personalis“) az első években (1700—1724) egy főbíró- és tizenkét tanácsnokból állott; de 1725 óta a tanácsnokok száma sok ideig tizenegyre szállott. Azonban 1724. decz. 12-én még szerveznek két új hivatalt: választottak két vásárbírót és egy borbírót. A vásárbírók nem kaptak fizetést, hanem a vásárvámból két pénz ment a város pénztárába és egy maradt nekik; a borbírónak 100 német frt fizetést adtak. (Örm. prot. I. köt. 260 l.).

Tisztviselőt választottak előbb december¹⁾ végén, később január első napjaiban; de a XIX. század elején a választást ismét december végére tették: „A választások ezentul decemberben tartassanak meg, mert ekkor mind a hivatalnokok, mind a centumvirális tagok itthon vannak.“ (Vár. lev. 1807—1477 sz.).

„Főbíró úr az oratorokat behíván a tanácsba, jelentette, hogy az ó-esztendő eltelvén maga helyett mást candidáljon a nemes communitás. Erre concludáltatott:

¹⁾ 1728-ban decz. 15-én volt a tisztújítás. A jegyző felsorolja, hogy kik választattak meg; végre a jegyzőkönyvet ezen szavakkal zárja be: „Adjon a könyörületes Isten Kegyeteknek kegyelmet és erőt, szeretetet és egyetértést, hogy képesek legyenek a mi Világosítónk vallását hívő nemzetünk diszére és ezen örmény város előnyére és hasznára — szolgálni.“ (Voghormádz Ászvádz bárkéve jurjancz hérámánoczhē snorhkh jév gárophuthiun, szer jév mi ápánuthiun, or gárénán, i bádiv luszávoreshátáván ázkin méroh jév i hokud jév sáhábéduthiun hájoczh ájsz khághkhin méroh: *ի պատիւ լուսաորչարասն ազգին մերոյ եւ ի յօրուս եւ շահապետութիւն Յայոց այս քաղքին մերոյ*).

Isten eő szent Fölsége rendelkezéből szerencsésen el-
értük azon napot, melyben főbiránkat tekintetes Kovrig
Theodor urat szokásba vett norma és praxis szerint má-
sodik esztendőre is confirmáljuk. Kérjük azért tisztelettel
a tek. főbíró urat, hogy azon viselt főbírói hivatalt máso-
dik esztendőre is folytatni méltóztatassék.“ Csak az üres
állásokra választottak a második évben új embereket, a
többít „confirmálták.“ (Vár. lev. 1806. évi jegyzőkönyv).

„A törvény és a városi constitutio úgy rendelí, hogy
az orator¹⁾ két évi hivataloskodás után mondjon le
hivataláról.“ (Vár. lev. 1834. évi jk.).

*2. Fejezet. Tisztikar, magyar jegyző, jegyzőkönyvek, szolgál-
személyzet, fizetés.*

1720. végeig ingyen szolgáltak a tisztvisel-
ők csak — hazafiságból. 1721-ben a főbírónak 100
frt fizetést szavaznak meg.

1720. évben a főbíró fizetése 100 frt, ezenkívül
10 veder bor, 4 szekér széna és mentes az adótól. A
borbíró fizetése is 100 frt, a malombírónak 50 frtot
adnak. A többi tisztviselő még mind ingyen
szolgál. (Örm. prot. I. köt. 564 l.).

1729. évben a főbíró fizetése 240 frt, a magyar
jegyző²⁾ 105 frt fizetést kapott. (Örm. prot. I. 564. l.).

¹⁾ L. a következő cikkely első bekezdését.

²⁾ Kezdet óta a tanácsnokok egyike vezette a jegyzőköny-
veket — örményül; de mivel III. Károly kiváltságlevele azt ren-
deli, hogy a tanács jegyzője magyar legyen, 1729 óta jegyzőink
mind magyarok. Az utolsó magyar jegyző a jelen század huszas
éveiben adta át a tollat az örmény Jakabffy János főjegyzőnek.
A magyar jegyzők — az országban divott szokás szerint — latinul
fogalmaztak, ellenben Jakabffy már magyarul szerkesztette a jegyző-
könyveket. Ez mintája a jegyzőknek; elődeivel nem is lehet össze-
hasonlítani. Olyan szépen, szabatosan és magyarosan írt, hogy
gyönyörködtek irályában. Levéltárunk egyik aktája ezeket mondja:
„Jakabffy János főjegyző hivatalába lett beigtatásától fogva mos-
tanig egész hívséggel, szorgalmatossággal, Tanácsunk meglegedé-
sével viselte ezen hivatalt és oly igyekezettel, hogy nemesak az
ezen hivattal járó munkáit vitte, sőt az azelőtt elmaradott
notariusi munkákban is tapasztalt és bebizonyult segedelem volt.“
(Vár. lev. 1826—391 sz.).

Kisebb közlemények.

Indiai és perzsiai örmények cím alatt egy hosszú czikket közöl az „Árevelk.” Ebből látjuk azt, hogy mily kipótolhatlan károkat tehet egy munkátlan ember a nemzeti életnek. Husz eszten-deig volt egyházi feje Krikorisz püspök az indiai és perzsiai örményeknek és ezen hosszú időköz alatt nemcsak nem tett semmit az örménység fenmaradásáért, hanem a meglevő nemzeti intézményeket is pusztulni engedte... De elhívták Ecsmiádzinbe, hogy számot adjon rossz sáfarkodásáról. Alig távozott el, már is éledni kezdett az örmények között a nemzeti szeretet tüze. Der-Ohánessz Chácsgeán (Hácskuj) személyében egy olyan pap áll az egyházi ügyek élén Kalkuttában, ki nemcsak büszkén vallja magát örménynek, hanem felelevenit mindent, a mi nemzeti. Az örmények, kik elfelejtették volt a templomba vezető útát és az anyai nyelvet, most csoportosan vonulnak a Názáret nevű örmény egyházba, melynek kapúí (ajtái) Krikorisz idejében be voltak zárva. Gyűléseznek és tanácskoznak azon, hogy mi módon tegyenek az egyházés a nemzeti ügynek szolgálatot. Vissza akarják állítani az „Ember-szerető akademiá”-t, mely eddig az indiai örmények büszkeségét képezte. Jó szolgálatot tesz a nemzeti ügynek itt Melkhum Tamás főgondnok is. Ilyen örvendetes mozgalom indult meg Csuchá-ban is (Persia). „Áménáphergesheán” zárda-templomukat ékítik, iskoláikat újítják. Új papjuk: Chácshádur Gárábedián avval lépett hivatalába, hogy összes vagyonát egy nemzeti iskola alapítására ajánlotta fel; ez igazi atya népének, ki mindent elkövet a nemzeti ügy előhaladásáért...

Az oroszlánszelidítő halála. A kisázsiai Brussa városában közelebből az örmény Bilmundsián Ágop (Jakab) állatse-reglete isszonyú jelenetnek volt színhelye. A „Gilderim” nevű oroszlán úrát az „oroszlán-kapitány”-nak nevezett Bilmundsián Ágopot darabokra tépte szét. A hatalmas oroszlán-óriás, melyhez hasonló, mint írják, kevés van a világon, már az előző napon több jelét adta szokatlanul feltűnő ros z indulatának és rendkívüli vad-ságának. Az előadás, illetve a mutatóvány kezdetén a másik két oroszlán, a szelidítő korbácsától megijedve a szomszédketreczbe vonult, míg „Gilderim” ketreczének egy zugában meghuzodott, Bilmundsián Ágop ebben a pillanatban hátrafordította a fejét, s az oroszlán tüstént egy dühös ugrással és isszonyú ordítással gazdájára vetette magát, földre teperte őt és karmait az oroszlán-szelidítő testébe vágta. A megrémült közönség ekkor önként érthetőleg fűlszaggató kiáltásban tört ki, a mi a megvadult oroszlánt még inkább felizgatta. Bilmundsián Ágop jó ideig megóvta energiáját, s védekezett a vadállat ellen, a mennyire csak erejétől kitelt. De midőn mind jobban elgyengülve és legyőzve segítségért kiáltott, egyszerre csak meglepő jelenet történt. A szomszédketreczben levő két oroszlán berohant és szinte örvöngve vetette magát

„Gilderim“-re, hogy gazdájukat a dühöngő fenevad ellen megvédjék. Isszonyú küzdelem fejlődött ki ekkor, mely több perczen át tartott. Hogyha az állatsereglet őrei, kik vasrudaikkal folyton ütöték-verték a harezra kelt oroszlánokat, nem izgatták volna őket hasztalanul, úgy talán sikerült még a szegény Ágopot-ot megmenteni; de így „Gilderim“ a szó rejlés értelmében szétépte őt. Az örök azután csakhamar agyon is lötték a szörnyű vadállatot.

Irodalom és művészet.

A nagybányai festőiskola. A nagybányai művésztelepen élénk élet volt az idei nyáron is. Hollósy Simon a müncheni mester, — kinek szülői Szamosújvárról kiköltözött örmények voltak mint egy ötven növendékével időzött Nagybányán. A festők közt igen sok külföldi volt. A művész-kolónia tagjai befejezván ez idei működésüket, széjjelozlottak. Egy részük Hollósyval visszatért Münchenbe, más részük pedig Budapestre ment. A nagybányaiak úgy Budapesten, mint Münchenben kiállttást rendeznek az idei nyáron festett képekből.

Gondolatok örményből.

A kormány hajójában mindnyájan kötelességgel bírnak: egyik hajóskapitány és a többi vagy hajós, vagy útas. És az, ki nem segít a hajó védelmében fáradozóknak, megérdemli, hogy a tengerbe vetessék.

*

- Mikor lehetne boldog a házasság? kérdezték a böleستől.
— Mikor a férfi süket és a nő vak lenne.

*

Az eszes ember szíven hordja a nyelvet; az esztelen nyelvén hordja a szívet.

*

A könyörület igazság és az ajándék tartozás (Voghormuthiuné ártáruthiun m'e, iszg nuere bárdkh).

*

A vén asszonyok a szeretet-politikájában — volt miniszterek.

Közgazdasági élet.

Magyarország jövőjéről elmélkedik az angol „Spectator“ című közlöny szeptemberi száma. Azon részletéből az értekezésnek, mely a magyar és a kisázsiai közgazdasági fejlődés érintkezésének jövő kilátásait szellőzteti, — néhány sort idézünk itt a következőkben: „Úgy tetszik nekünk — mondja a Spectator cikke, hogy a mint a magyar ipar növekszik, ellenállhatatlanná lesz a keletre való terjeszkedés tendenciája, s hogy az európai Törökország turbulens régiója útjába esik a magyar kereskedelem fejlődésének és

Szalóniki idővel nagy magyar kikötő lesz; sőt Kis-Ázsia is. (tehát Örményország is!) a magyar vállalkozás piacza lesz. Végre is lehetetlen kételkedni benne, hogy ez a növekedő tevékenység, kell, hogy nagyon nagy térre találjon. Ha ez a fejlődés beáll, Magyarország éles versenybe keverednék Németországgal olyan religiókban, a melyeket a német császár saját képzeletében saját magának jelölt ki." — Ezeket ezért idézzük, mert ha az angol író szeme jól látja a magyar közgazdasági élet jövőbeli fejlődésének előleges tüneteit, — úgy a magyarországi üzletvilág vállalkozási szelleme Kisázsia kereskedelmi piacza in előbb-utóbb az örmény elemmel fog majd érintkezni, hogy a nemzetközi forgalomban a Keleten versenyképes tényezőként lépjen föl.

Mi ujság az örmény világban?

Áségián Choren, ki néhány évvel ezelőtt Konstantinápolyban a nem-egyesült örmények patriarkhája volt, nov. 7-én meghalt 57 éves korában. A temetést a mostani patriarkha: Ormánián végezte több püspök és egyházi személy segédkezése mellett. A holttest a sisl-i temetőbe (Konstantinápoly) a püspökök sorába helyeztetett. Áségián Nikomédia mellett, Kheremeth faluban született. Kilenc éves korában belépett az ármási zárdába; 1863-ban szenteltetett pappá, 1873-ban püspök lett. Végre Véhábédián Háruthun pátriarkha lemondása után 1888. okt. 11-én az ármási zárda főnökét: Áségián Chorent választották meg a nem-egyesült örmények patriarkhájává. Áségián, ki zárdában nevedett és életének javát az ármási zárdában töltötte, — nem ismerte az életet és a korszellemet, azért 1894. jún. 27-én kénytelen volt magas állától megválni. Vagyonát az ármási zárdának hagyta.

Nyolcz örmény árvaintézet. A szép tollú örmény író: Csánseán Gergely, ki Moszkvában lakik, 25 évvel ezelőtt adta közre első jelentékeny munkáját. Tisztelői az idén okt. 16-án ünnepelték meg írói 25 éves jubileumát. De Csánseán kitért az ünnepeltetés elől. Ő volt az, ki az örmény meszárlás idején az „Örmények helyzete Törökországban“ cím alatt lelkes czikkeket írt az orosz lapokban és ő adott életet a „Testvéri segély“ czimű orosz-örmény egyesületnek, mely már is oly sok jót tett az örményországi árvákkal és özvegyekkel. Munkája, mit az örmény inségesek érdekében írt, 53175 rubelt jövedelmezett. Ebből már eddig hét árvaintézetet állított fel a segély nélkül maradt örmény árva gyermekek számára. Ime egy nemes örmény, kinek bőkezűsége és tolla oly sok inségesnek juttatott anyagi segélyt, és ki már a nyolczadik intézetet állítja fel Örményországban, hogy az örmény árva, örmény földön nyerjen nevelést.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.
